

Ἡ Ὑπερένδοξη Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἡ σημασία της

Τοῦ Μητροπολίτου
Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ
Δανιήλ

«Τίνοι γάρ ἐορτή καί πανήγυρις; τίνοι θυμηδία καί ἀγαλλίασις, ἀλλ' ἢ τοῖς φοβουμένοις τόν Κύριον...

Ἡμῖν εὐφροσύνη καί χαρά πᾶσα ἐόρτιος. Ἡμῖν ὁ Χριστός τάς ἐορτάς ἐκτετέλεκεν· οὐ γάρ ἔστιν χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν» (P.G. 96, 545).

Ο Ἐκκλησία τῶν θεολόγων Πατέρων Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός μ' αὐτούς τούς λόγους του στό προοίμιο τῆς ὁμιλίας του στήν θεία Μεταμόρφωση τοῦ Σωτήρος καλεῖ τούς πιστούς νά ἐορτάσουν πνευματικά τήν ὑπερένδοξη Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Στίς Δεσποτικές ἐορτές καί γενικά στίς ἐορτές τῆς Ἐκκλησίας μας χαίρονται «οἱ φοβούμενοι τόν Κύριον, οἱ πορευόμενοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ» (Ψαλμ. 127,1). Οἱ εὐσεβεῖς καί πιστοί ἄνθρωποι, ἀναγνωρίζουμε τίς γενόμενες ἀπό τόν Σωτήρα μας εὐεργεσίες γι' αὐτό τιμοῦμε καί γεραίρουμε τούς λυτρωτικούς σταθμούς, τά ὀρόσημα, τῆς ἐπίγειας ζωῆς Του, γιά τήν σημασία τήν ὁποία ἔχουν καί στήν προσωπική ζωή μας.



Ἀπαραίτητες ὅμως προϋποθέσεις γιά νά ἑορτάσουμε κατὰ τόν θεοφόρο Πατέρα εἶναι:

α) Νά ἀποθέσουμε ὄλο τό νέφος τῆς λύπης ἀπό τά γήινα, τό ὁποῖο ἐπισκοτίζει τόν νοῦ μας καί δέν μᾶς ἀφήνει νά ὑψωθοῦμε στά αἰώνια καί ἐπουράνια.

β) Νά περιφρονήσουμε τά ἐπίγεια, διότι τό πολίτευμά μας δέν εὑρίσκεται στήν γῆ.

Γράφει ὁ ἅγιος Πατέρας καί Διδάσκαλος τῆς εὐσεβοῦς πίστεώς μας στό προοίμιο τοῦ ὡς ἄνω λόγου: «Ἀποθώμεθα λύπης ἀπάσης νέφος ἐπισκοτούσης ἡμῖν τόν νοῦν, καί τοῦτον οὐκ ἐώσης πρὸς ὕψος ἐπαίρεσθαι. Πάντων τῶν γήινων περιφρονήσωμεν, οὐκ ἐν γῆ γάρ ἡμῶν τό πολίτευμα. Πρὸς οὐρανόν τόν νοῦν ἐναποτείνωμεν, ὅθεν καί Σωτῆρα Χριστόν ἀπεκδεχόμεθα Κύριον» (ἐνθ' ἄνωτέρω).

Στήν ε' ἑορταστική Ἐπιστολή του ὁ Θεοδώρητος Κύρου θεωρεῖ, ὅτι οἱ Δεσποτικές ἑορτές εἶναι ὑποθέσεις εὐεργεσιῶν καί δωρεῶν καί δίδει σωτηριολογική διάσταση στίς ἑορτές τῆς Ἐκκλησίας μας: «Φροντίσιν ἡμᾶς καί λύπαις μετὰ τήν ἁμαρτίαν συζεύξας ὁ δημιουργήσας Θεός παρέσχεν ἡμῖν παρά ψυχῆς ἀφορμάς τάς θείας ἐν μέσῳ τεθεικώς ἑορτάς. Αἱ γάρ τούτων ὑποθέσεις καί τῶν θεοσδώτων ἡμᾶς ἀναμιμνήσκουσιν δωρεῶν καί τήν παντελεῆ τῶν ἀνιαρῶν προμηνύουσι λύσιν» (Θεοδώρητος Κύρου, Ἐπιστολή Ἑορταστική Ε', PG 83, 1180).

α. Σταυρός καί Μεταμόρφωση.

Ἀναζητοῦμε τήν πρώτη σημασία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ στή θεανθρώπινη ζωή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί στό μυστήριο τῆς πίστεως καί τῆς σωτηρίας μας. Εἶναι ὁ διά τοῦ πάθους δοξασμός τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγινε σέ μία ἀποφασιστική στιγμή τῆς ζωῆς καί τῆς σωτηρίας ἀποστολῆς Του. Ἀφοῦ ἀναγνωρίσθηκε ἀπό τοὺς μαθητές Του ὡς Μεσσίας μέ τήν ὁμολογία τοῦ Πέτρου «Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος» (Ματθαίου 1στ' 16) ἀποκαλύπτει σ' αὐτούς τόν τρόπο ἐκπληρώσεως τοῦ ἔργου Του: Ὁ δοξασμός Του θά εἶναι ἡ ἀνάσταση, γεγονός ὅμως τό ὁποῖο προϋπο-



θέτει απαραίτητως νά διαβει μέσα από τόν πόνο τοῦ σωτηρίου πάθους καί τόν ζωοποιό θάνατό Του.

Αὐτή ἡ συνάφεια δίδει στό γεγονός τήν σημασία, τήν ὁποία ἔχει μέσα στήν ζωή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Χριστολογική σημασία) καί στήν καρποφορία του στή ζωή τοῦ χριστιανοῦ (σωτηριολογική σημασία). Νοηματοδεῖ τόν πνευματικό ἀγώνα τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποχρεοῦνται νά αἴρουν τόν σταυρό καί νά ἀκολουθοῦν τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, ὁ Ὅποιος εἶπε: «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν καί ἀράτω τόν σταυρόν αὐτοῦ καί ἀκολουθήτω μοι» (Ματθ. 1στ' 24). Ὁ μαθητής τοῦ Χριστοῦ ὀφείλει νά μιμεῖται τόν δάσκαλο του, κατά τόν σαφή λόγο Του «οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, οὔδ' ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν» (Ἰωάννου 1γ' 16). Ὑποχρεοῦται νά θανατώνει τήν ἀμαρτία καί τά πάθη «εἰς τοῦτο γάρ ἐκλήθητε, ὅτι καί Χριστός ἔπαθεν ὑπέρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ» (Α' Πέτρου β' 21).

Αὐτό ἀκριβῶς τόν συσχετισμό ἐξέφρασε μέ τό βίωμά του ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν ἔγραψε στους Ρωμαίους «Λογίζομαι γάρ ὅτι οὐκ ἄξια τά παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρός τήν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς» (Ρωμαίους η' 18). Κατά τήν ἔννοια αὐτή συνιστᾶται ἀπό τήν Γραφή ἡ ὑπομονή καί ἡ καρτερία στόν πνευματικό ἀγώνα καί στίς θλίψεις τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

6. Οἱ μάρτυρες τοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μυστηρίου.

Ὁ Κύριος διαλέγει ὡς μάρτυρες τοῦ γεγονότος τούς μαθητές ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θά γίνουν μάρτυρες τῆς ἀγωνίας Του στήν Γεθσημανῆ, τόν Πέτρο, τόν Ἰάκωβο καί τόν Ἰωάννη. Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς ἐρμηνεύεται στό κοντάκι τῆς ἑορτῆς:

«Ἐπί τοῦ ὄρους μετεμορφώθης, καί ὡς ἐχώρουν οἱ μαθηταί σου τήν δόξαν σου, Χριστέ ὁ Θεός, ἐθεάσαντο· ἵνα, ὅταν σέ ἴδωσι σταυρούμενον, τό μέν πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον, τῷ δέ κόσμῳ κηρύξωσιν ὅτι σύ ὑπάρχεις ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς τό ἀπαύγασμα».



Ὁ Κύριος ἐπέλεξε ἐπίσης ὡς μάρτυρες τοῦ γεγονότος ἐκείνου, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἔτοιμοι νά δεχθοῦν τήν ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας, αὐτῆς δηλαδή τῆς θεότητός Του, τήν ὁποία ἐπίστευαν καί ὁμολόγησαν.

Οἱ Ἀπόστολοι κατέγραψαν στά ἱερά κείμενά τους τήν μαρτυρία τους γιά τόν Ἰησοῦ Χριστό καί μᾶς τήν παρέδωσαν. Ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης ὁ θεολόγος γράφει περί τοῦ ἐνδόξου Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ «ἐθεασάμεθα τήν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρά πατρός, πλήρης χάριτος καί ἀληθείας» (Ἰωάννου α' 14). Καί στήν πρώτη καθολική Ἐπιστολή γράφει: «Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐώρακάμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα καί αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περί τοῦ λόγου τῆς ζωῆς» (Α' Ἰωάννου α' 1-2). Ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων ἀπόστολος Πέτρος βεβαιώνει: «Οὐ γάρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τήν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καί παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. Λαβῶν γάρ παρά Θεοῦ πατρός τιμήν καί δόξαν φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιαῦδε ὑπό τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγώ εὐδόκησα» (Β' Πέτρου α' 16-18).

Σ' αὐτή τήν μαρτυρία θεμελιώθηκε ἡ Ἐκκλησία καί στηρίζεται ἡ σωτηρία μας.

γ. Οἱ θεοφάνειες στό Σινά καί στό Χωρήβ.

Τά συμβαίνοντα στό ὄρος θυμίζουσι τίς θεοφάνειες, τίς ὁποῖες εἶδαν μέ τά μάτια τους ὁ Μωυσῆς στό ὄρος Σινά καί περιγράφεται στό βιβλίον τῆς Ἐξόδου. «Εἶπε δέ Κύριος πρός Μωυσῆν. Ἴδού ἐγώ παραγίνομαι πρός σέ ἐν στύλῳ νεφέλης, ἵνα ἀκούσῃ ὁ λαός λαλοῦντός μου πρός σέ καί σοί πιστεύσωσιν εἰς τόν αἰῶνα. ἀνήγγειλε δέ Μωυσῆς τά ρήματα τοῦ λαοῦ πρός Κύριον. εἶπε δέ Κύριος πρός Μωυσῆν. Καταβάς διαμάρτυραι τῷ λαῷ καί ἄγνισον αὐτούς σήμερον καί αὔριον, καί πλυνάτωσαν τά ἱμάτια. καί ἔστωσαν ἔτοιμοι εἰς τήν ἡμέραν τήν τρίτην. τῇ γάρ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ καταβήσεται Κύριος ἐπί τό ὄρος τό Σινά ἐναντίον παντός τοῦ λαοῦ» (Ἐξοδος ιθ', 9 κ.ξξ.) «καί ἀνέβη Μωυσῆς καί Ἰησοῦς εἰς τό



ὄρος, καί ἐκάλυψεν ἡ νεφέλη τό ὄρος καί κατέβη ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐπί τό ὄρος Σινά, καί ἐκάλυψεν αὐτό ἡ νεφέλη ἕξ ἡμέρας. καί ἐκάλεσε Κύριος τόν Μωυσῆν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ ἐκ μέσου τῆς νεφέλης. τό δέ εἶδος τῆς δόξης Κυρίου ὡσεὶ πῦρ φλέγον ἐπί τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. καί εἰσῆλθε Μωυσῆς εἰς τό μέσον τῆς νεφέλης καί ἀνέβη εἰς τό ὄρος καί ἦν ἐκεῖ ἐν τῷ ὄρει τεσσαράκοντα ἡμέρας καί τεσσαράκοντα νύκτας» (Ἔξοδος κδ' 15-19).

Καί ὁ Ἥλιος στό ὄρος τοῦ Θεοῦ, τό Χωρήβ καί ἀναφέρεται στό Τρίτο Βιβλίο τῶν Βασιλειῶν στό κεφάλαιο 19 στούς στίχους 7-18: «καί ἐπέστρεψεν ὁ ἄγγελος κυρίου ἐκ δευτέρου καί ἤψατο αὐτοῦ καί εἶπεν αὐτῷ· ἀνάστα φάγε, ὅτι πολλή ἀπό σοῦ ἡ ὁδός. Καί ἀνέστη καί ἔφαγε καί ἔπιε καί ἐπορεύθη ἐν τῇ ἰσχύϊ τῆς βρώσεως ἐκείνης τεσσαράκοντα ἡμέρας καί τεσσαράκοντα νύκτας ἕως ὄρους Χωρήβ καί εἰσῆλθεν ἐκεῖ εἰς τό σπήλαιον καί κατέλυσεν ἐκεῖ· καί ἰδοὺ ρῆμα Κυρίου πρός αὐτόν καί εἶπε τί σύ ἐνταῦθα Ἥλιού; καί εἶπεν Ἥλιού· ζηλῶν ἐζήλωκα τῷ Κυρίῳ παντοκράτορι, ὅτι ἐγκατέλιπόν σε οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ· τά θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν καί τούς προφήτας σου ἀπέκτειναν ἐν ρομφαίᾳ, καί ὑπολέλειμμαί ἐγώ μονώτατος, καί ζητοῦσι τήν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν. καί εἶπεν ἐξελεύσῃ αὖριον καί στήσῃ ἐνώπιον Κυρίου ἐν τῷ ὄρει· ἰδοὺ παρελεύσεται Κύριος καί ἰδοὺ πνεῦμα μέγα κραταιόν διαλυῶν ὄρη καί συντρίβων πέτρας ἐνώπιον Κυρίου, οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος καί μετὰ τό πνεῦμα συσσεισμός οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ Κύριος καί μετὰ τόν συσσεισμόν πῦρ οὐκ ἐν τῷ πυρί κύριος· καί μετὰ τό πῦρ φωνή αὖρας λεπτῆς κάκει Κύριος. Καί ἐγένετο ὡς ἤκουσεν Ἥλιού, καί ἀπεκάλυψεν τό πρόσωπο αὐτοῦ ἐν τῇ μηλωτῇ ἑαυτοῦ καί ἐξῆλθε καί ἔστη ὑπό τό σπήλαιον· καί ἰδοὺ πρός αὐτόν φωνή καί εἶπεν· τί σύ ἐνταῦθα Ἥλιού; καί εἶπεν Ἥλιού· ζηλῶν ἐζήλωκα τῷ κυρίῳ παντοκράτορι ὅτι ἐγκατέλιπον τήν διαθήκην σου οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ· τά θυσιαστήριά σου καθεῖλαν καί τούς προφήτας σου ἀπέκτειναν ἐν ρομφαίᾳ, καί ὑπολέλειμμαί ἐγώ μονώτατος, καί ζητοῦσι τήν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν. Καί εἶπεν Κύριος πρός αὐτόν· πορεύου, ἀνάστρεφε εἰς τήν ὁδόν σου καί ἤξεις εἰς τήν ὁδόν ἐρήμου Δαμασκοῦ καί ἤξεις καί χρίσεις τόν Ἀζαήλ εἰς βα-



σιλέα τῆς Συρίας. Καί τόν Ἰού υἱόν Ναμεσί χρίσεις εἰς βασίλειά ἐπί Ἰσραήλ· καί τόν Ἐλισαιέ υἱόν Σαφάτ χρίσεις εἰς προφήτην ἀντί σοῦ. καί ἔσται τόν σφωζόμενον ἐκ ρομφαίας Ἰού θανατώσει Ἰού καί τόν σφωζόμενον ἐκ ρομφαίας Ἰού θανατώσει Ἐλισαιέ. καί καταλείψεις ἐν Ἰσραήλ ἑπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν, πάντα γόνατα, ἃ οὐκ ὤκλασαν γόνυ τῷ Βάαλ καί πᾶν στόμα, ὃ οὐ προσεκύνησεν αὐτῷ».

Ὁ Θεός στίς θεοφάνειες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κάνει αἰσθητή τήν παρουσία Του μιλώντας «ἐκ μέσου τοῦ πυρός καί τῆς νεφέλης» (Δευτερονόμιον ε' 2-5). Στήν Μεταμόρφωση ὁ Κύριος ἐμφανίζεται ἐπί παρουσία τοῦ Μωυσῆ καί τοῦ Ἡλίου ἐνώπιον τῶν μαθητῶν Του ἀκτινοβολώντας τήν ἀπαστρέπτουσα δόξα τῆς θεότητός Του.

Σταδιακά καί κατά τήν πρόθεση καί τήν δεκτικότητα τῶν ἀνθρώπων γίνεται ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ ὥστόσο κατά τήν παρούσα ζωή «βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δέ πρόσωπον πρός πρόσωπον» (Α' Κορινθίους ιγ' 12).

δ. Τό δέος καί ἡ χαρά.

Ἡ θαυμαγρῆς δόξα προκαλεῖ τρόμο στους μαθητές, δηλαδή θρησκευτικό δέος ἀπό τήν παρουσία τοῦ θείου. Τό ἴδιο συναίσθημα ἐδημιουργεῖτο καί στίς ἄλλες περιπτώσεις, τίς ὁποῖες ἀναφέρει ἡ Ἁγία Γραφή καί κατά τίς ὁποῖες ὁ Θεός παρεμβαίνει μέ τήν παρουσία Του ἢ τούς ἀπεσταλμένους Του ἢ τίς ἐνέργειές Του στή ζωή καί στήν ἱστορία. Ἀναφέρεται λ.χ. στόν Εὐαγγελισμό τῆς Παρθένου Μαρίας «ἡ δέ ἰδοῦσα διεταράχθη ἐπί τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καί διελογίζετο ποταπός εἶη ὁ ἀσπασμός οὗτος» (Λουκᾶ α' 29). Ἔτσι καί οἱ μαθητές, ὅταν εἶδαν μεταμορφωμένο καί ὑπερλάμποντα τόν Κύριο καί ἄκουσαν τήν φωνή ἐξ οὐρανοῦ «ἔπεσον ἐπί πρόσωπον αὐτῶν καί ἐφοβήθησαν σφόδρα» (Ματθαίου ιζ' 6).

Ὁ Κύριος δέν ἐγκατέλειψε τούς μαθητές Του νά βασανίζονται ἀπό τόν φόβο, γι' αὐτό τούς ἐπλησίασε «ἤψατο αὐτῶν καί εἶπεν· ἐγέρθητε καί μή φοβεῖσθε» (Ματθαίου ιζ' 7).

Αὐτό συνήθως συμβαίνει σ' ὄλες τίς ἔκτακτες καί θαυ-



μαστές ἐπεμβάσεις καί ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Καί στόν Εὐαγγελισμό ὁ Ἀρχάγγελος καθησυχάζει τήν Παρθένο Μαρία καί διαλύει τούς φόβους καί τούς δισταγμούς Της λέγοντάς Της «μή φοβοῦ, *Μαριάμ· εὗρες γάρ χάριν παρά τῷ Θεῷ*» (Λουκᾶ α' 30).

Διαπιστώνουμε, ὅτι ὁ Κύριός μας γνωρίζοντας τίς ὑπαρξιακές ἀδυναμίες μας δέν μᾶς συντρίβει μέ τό βάρος τῆς δυνάμεώς Του, ἀλλά συγκαταβαίνει στήν ἀσθένεια τῆς φύσεώς μας καί μᾶς ἐνισχύει γιά νά βιώσουμε τό γεγονός τῆς κοινωνίας μας μετ' Αὐτοῦ. Μᾶς καθιστᾶ ἱκανούς γιά νά γίνουμε «κοινωνοί *θείας φύσεως*» (Β' Πέτρου α' 4).

Τά συναισθήματα τῶν μαθητῶν ἀπ' ὅσα συμβαίνουν καί βιώνουν εἶναι ἀνάμεικτα. Τό δέος διαδέχεται ἡ χαρά καί ὁ πόθος. Αὐτά ἐξέφρασε ἡ ἐπιθυμία τοῦ Πέτρου, ὅταν παρεκάλεσε τόν Κύριο «*Κύριε, καλόν ἐστίν ἡμᾶς ᾧδε εἶναι*» (Ματθαίου ιζ' 4).

Οἱ Προφῆτες ἀνήγγειλαν, ὅτι αὐτό θά συνέβαινε στούς μεσσιανικούς καιρούς, ὅτι ὁ Θεός θά κατοικήσει μέ τούς δικούς Του κατά τόν λόγο τῆς Ἀγίας Γραφῆς «*Καθώς εἶπεν ὁ Θεός ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καί ἐμπεριπατήσω, καί ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καί αὐτοί ἔσονται μοι λαός*» (Β' Κορινθίους στ' 16). Κι αὐτό ζητοῦσε ὁ Πέτρος, ὁ ὁποῖος ὁμολόγησε τήν μεσσιανικότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπό τόν Μεσσία Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, νά μείνουν μαζί Του.

Αὐτή τήν ὑπόσχεση ἔδωσε ὁ Κύριος στούς μαθητές Του λίγο πρὶν ἀποχωρισθεῖ ἀπ' αὐτούς ἀποχαιρετώντας τους «*ἔρχομαι καί παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμί ἐγώ, καί ὑμεῖς ἦτε. καί ὅπου ἐγώ ὑπάγω οἴδατε, καί τήν ὁδόν οἴδατε*» (Ἰωάννου ιδ' 3-4).

Μ' αὐτή τήν προσδοκία ζοῦν οἱ πιστοί καί ἀγωνίζονται τόν καλό ἀγώνα τῆς κλήσεως καί τῆς πίστεώς τους, ὥστε σύμφωνα μέ τόν ἀποστολικό λόγο «*πάντοτε σύν Κυρίῳ ἐσόμεθα*» (Α' Θεσσαλονικεῖς δ' 17).

ε. Μεταμόρφωση καί Δευτέρα Παρουσία.

Ἡ Μεταμόρφωση εἶναι μία εἰκόνα τῆς Δευτέρας Παρουσίας, ὅταν ὁ Χριστός θά φανερωθεῖ. Σ' αὐτή τήν φανέρωση



ἀναφέρεται ὁ ἀπόστολος Παῦλος γράφοντας «ὅταν ὁ Χριστός φανερωθῆ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ» (Κολοσσαεῖς γ' 4).

Σ' αὐτὴ τὴν ἔνδοξη κατάστασι τῶν δικαίων ἀναφέρθηκε προφητικὰ ὁ Κύριος λέγοντας «τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν» (Ματθαίου ιγ' 43).

Αὐτὸ τὸ ἐσχατολογικὸ νόημα δίδει ἡ πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ στό ψαλμικὸ «ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν. ἐν μέσῳ δέ Θεοῦ διακρινεῖ» (Ψαλμ. 81 (82) 1).

Ἡ Μεταμόρφωσι στὴν Ἐκκλησίᾳ προδηλώνει τὸν μελλοντικὸ αἰῶνα, τὸ μυστήριον τῆς ὀγδόης ἡμέρας, γιατί τότε ὅλοι οἱ ἅγιοι θά μετέχουν στὴν δόξα τοῦ Θεοῦ αἰῶνια, ὅπως τὴν εἶδαν «καθὼς ἠδύναντο» δι' ὀλίγον οἱ Ἀπόστολοι στό Θαβώρ.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἐξηγώντας στὴν ὁμιλία του στὴν Μεταμόρφωσι τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγινε ἡ Μεταμόρφωσι μετὰ ὀκτῶ ἡμέρας ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, ὅπως γράφει ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς (θ' 28-36), διδάσκει ὅτι: «Ἐπτὰ αἰῶσιν ὁ παρὼν συμπεραίνεται βίος, ὀγδὴ δέ ἡ μέλλουσα βιοτὴ ἀνηγόρευται, ὡς ὁ μέγας θεολόγος Γρηγόριος ἔφησε (Λόγος εἰς τὴν Πεντηκοστὴν PG 36,432), τὸ Σολομώντειον ρητόν (Ἐκκλησιαστὴς ια' 2) ἐξηγούμενος, δοῦναι μερίδα τοῖς ἐπτά τῷ παρόντι βίῳ, φάσκων, καὶ γε τοῖς ὀκτῶ τῷ μέλλοντι· ἔδει δέ ἐν τῇ ὀγδῷ τὰ τῆς ὀγδῆς ἀποκαλύπτεσθαι τοῖς τελείοις· ὡς γάρ ὁ θεῖος ὄντως καὶ θεηγόρος Διονύσιος ἔλεξεν· οὕτως ὁ Δεσπότης ὀφθῆσεται τοῖς ἑαυτοῦ τελείοις θεράπουσιν, ὃν τρόπον ἐν ὄρει Θαβώρ τοῖς Ἀποστόλοις τεθέαται» (PG 96, 530).

Πανηγυρίζει δέ καὶ ὁ θεῖος Γρηγόριος Παλαμᾶς στὴν ὁμιλία του στὴν Μεταμόρφωσι «Διὰ τί γάρ ὁ μὲν (ἦτοι ὁ Ματθαῖος) μετὰ ἕξ ἡμέρας εἶπεν, ὁ δέ (ἦτοι ὁ Λουκᾶς) ὑπέβη καὶ τὴν ἑβδόμην τῆς ὀγδῆς μνησθεῖς; Διότι τὸ μέγα θέαμα τοῦ φωτός τῆς τοῦ Κυρίου Μεταμορφώσεως τῆς ὀγδῆς (ἦτοι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος) ἐστὶ μυστήριον· κατὰ τὴν ὀγδῆν γάρ δυνάμει κράτος ἐνεργείας ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀναφαίνεται» (Ε.Π.Ε. τ. 10, § 6, σ. 362).



Ἡ Ἐκκλησία ὑπενθυμίζει καθημερινά τήν μελλοντική δόξα στους ἀγωνιζόμενους πιστούς γιά νά ἐγκαρτεροῦν στους πειρασμούς, δείχνει σέ ποιά κατάσταση θά ἔλθουν καί ἐπιβεβαιώνει, ὅτι «οἱ τῶ ὕψει τῶν ἀρετῶν διαλάμπαντες, καί τῆς ἐνθέου δόξης ἀξιοθήσονται» (τρίτο ἐσπέριο στιχηρό τροπάριο τῆς ἑορτῆς).

Πάντως ἡ δόξα τῆς Μεταμορφώσεως δέν εἶναι ἡ δόξα τῆς ἔσχατης Ἡμέρας. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς περιορίζεται μόνο στά ἐνδύματα καί στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως στήν Παλαιά Διαθήκη ἔδινε λάμψη στό πρόσωπο τοῦ Μωυσῆ (Ἐξόδου λδ' 29 ἐξῆς καί 35).

Εἶναι ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ (Λουκᾶ θ' 32), τοῦ ἀγαπημένου Υἱοῦ, ὅπως τό ἐδήλωσε ἡ φωνή «ἐκ τῆς νεφέλης».

στ. Ἡ πατρική φωνή «αὐτοῦ ἀκούετε» (Ματθαίου ιζ' 5).

Ἡ φωνή πού ἄκουσαν οἱ Ἀπόστολοι ἐπικυρώνει τήν ἀποκάλυψη, τήν ὁποία ἔκανε ὁ Ἰησοῦς Χριστός στους μαθητές Του, ἡ ὁποία εἶναι καί τό ἀντικείμενο τῆς συνομιλίας Του μέ τούς πρόκριτους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τόν Μωυσῆ καί τόν Ἡλία. Πρόκειται γιά τήν «ἐξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλεν πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ» (Λουκᾶ θ' 31).

Ἡ θεία φωνή προστάζει νά ἀκούμε Αὐτόν, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Υἱός, ὁ Ἐκλεκτός τοῦ Θεοῦ (Λουκᾶ θ' 35).

Ἡ φωνή, ἡ ὁποία ἀντήχησε στό «ὄρος τό ὑψηλόν» (Ματθαίου ιζ' 1) στό νέο Σινά, ἀποκαλύπτει, ὅτι ἕνας νέος Νόμος θά ἀντικαταστήσει τό Νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Εἶναι ὁ «Νόμος τῆς πίστεως», τόν ὁποῖο ἀναλύει θεολογικά ὁ οὐρανοβάμων ἀπόστολος Παῦλος στίς ἐπιστολές του, ἰδιαιτέρως δέ στήν πρὸς Ρωμαίους, στά κεφάλαια γ' 21 καί ἐξῆς, δ' καί ε'. Κατά τόν Νόμο αὐτό «πάντες γάρ ἡμαρτον καί ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεάν τῇ αὐτοῦ χάριτι διά τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ... ἐπεὶ περ εἷς ὁ Θεός ὃς δικαιώσει περιτομήν ἐκ πίστεως καί ἀκροβυστίαν διά τῆς πίστεως. Νόμον οὖν καταργοῦμεν διά τῆς πίστεως; μή γένοιτο, ἀλλά νόμον ἰστώμεν» (Ρωμαίους γ' 23-24, 30-31).



Ἡ φωνή αὐτὴ ἀκόμη ὑπενθυμίζει τρεῖς προφητείες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης:

Ἡ πρώτη ἀφορᾶ στό Μεσσία καί τήν θεία υἰοθεσία Του: «Κύριος εἶπε πρός με· Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε» (Ψαλμός β' 7).

Ἡ δεύτερη ἀναφέρεται στό Δουλο τοῦ Θεοῦ τόν Ἐκλεκτό Του: «Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτόν ἢ ψυχὴ μου. Ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει» (Ἡσαΐου μβ' 4).

Ἡ τρίτη ἀναγγέλλει τόν νέο Μωυσῆ: «Προφήτην... ὡς ἐμέ ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου, αὐτοῦ ἀκούσεσθε» (Δευτερονόμιον ιη' 15). Ἡ προφητεία αὐτὴ σχετίζεται μέ τό λόγο τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου α' 17: «ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καί ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο».

Νά ἀκούει ὁ ἄνθρωπος τόν Προφήτη σημαίνει νά ἀκούει τόν σαρκωμένο Λόγο, στό πρόσωπο τοῦ Ὁποίου ὁ πιστός ἀτενίζει τήν δόξα τοῦ Θεοῦ (Ἰωάννου α' 14).

3. Χριστολογική σημασία τοῦ γεγονότος.

Ἡ Μεταμόρφωση ἐπιβεβαιώνει τήν ὁμολογία τῆς Καισαρείας (Μάρκου η' 29) καί καθιερώνει τήν ἀποκάλυψη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Ὁποῖος πάσχει καί δοξάζεται καί τοῦ Ὁποίου ὁ θάνατος καί ἡ ἀνάστασις θά εἶναι ἡ ἐκπλήρωσις τῶν Γραφῶν.

Ἡ Μεταμόρφωση ἀποκαλύπτει τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ ἀγαπημένου καί ὑπερβατικοῦ Υἱοῦ, ὁ Ὁποῖος κατέχει τήν ἴδια τήν δόξα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Μεταμόρφωση φανερώνει τόν Ἰησοῦ καί τόν λόγο Του ὡς νέο Νόμο.

Προπορεύεται καί εἰκονίζει τό γεγονός τοῦ Πάσχα, τό ὁποῖο διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ σταυροῦ, θά ὀδηγήσει τό Χριστό στό ἀποκορύφωμα τῆς δόξας Του καί τοῦ υἱικοῦ ἀξιωματός Του.

Αὐτὴ ἡ προκαταβολικὴ ἐμπειρία τῆς δόξας τοῦ Χριστοῦ ἔχει σκοπὸ νά στηρίξει τούς μαθητές γιὰ νά συμμετάσχουν στό μυστήριον τῆς ἄρσεως τοῦ σταυροῦ.



η. Κλήση καὶ πορεία μεταμορφώσεως.

«Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένω προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος» (Β' Κορινθίους γ' 18).

Οἱ πιστοὶ ἀφοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐγίναμε μέτοχοι στοῦ μυστήριου τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, τὸ ὁποῖο προεικονίζει ἡ Μεταμόρφωση, καλούμεθα ἤδη ἀπὸ τώρα νὰ μεταμορφωνόμεθα συνεχῶς ὀλοένα καὶ περισσότερο μέ τὴν χάρη τοῦ Κυρίου, ἕως ὅτου νὰ μεταμορφωθοῦμε ἐντελῶς καὶ πνευματικῶς στὴ δευτέρα Παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ Φιλιππησίους γ' 20-21: «ἡμῶν γάρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτόν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα».

Μέσα στὴν ἐπίγεια συμμετοχὴ μας στὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, κάθε αὐθεντικὴ συνάντησι με τὸν Κύριον Ἰησοῦν διαδραματίζει τὸν ἴδιον ρόλο, στηρίζει τὴν πίστη μας, ὅπως ἡ Μεταμόρφωση ἐστήριξε τὴν πίστη τῶν μαθητῶν.

θ. Ὁ θεῖος ἔρωτας.

Ἡ δόξα τῆς Μεταμορφώσεως γεννᾷ στὴν ψυχὴ τῶν πιστῶν τὸν θεῖον ἔρωτα, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στοῦ τελευταίου τροπάρου τῆς Θ' ὠδῆς τοῦ δευτέρου κανόνα τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως «Ἔθελξας πόθῳ με, Χριστέ, καὶ ἠλλοίωσας τῷ θείῳ Σου ἔρωτι, ἀλλὰ κατάφλεξον πυρὶ ἀύλῳ τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ ἐμπλησθῆναι τῆς ἐν Σοὶ τρυφῆς καταξίωσον, ἵνα τὰς δύο σκιρτῶν μεγαλύνω, ἀγαθέ, παρουσίας Σου».

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἀναφερόμενος στὸν ἐνθουσιασμό τοῦ Πέτρου ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ γράφει στοῦ λόγο του στὴν Μεταμόρφωση τὰ ἐξῆς πανηγυρικότατα καὶ γλυκύτατα: «Καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὡδε εἶναι, τῷ Κυρίῳ ἔφησε· τίς γάρ ζόφον φωτὸς ἀνταλλάσσεται; ὁρᾶτε τὸν ἥλιον τοῦτον, ὡς καλός, ὡς ὠραῖος, ὡς ἡδύς, ὡς ποθεινός ὡς ἐξαστράπτων καὶ



ἔκλαμπρος, καί τήν ζωήν, ὡς γλυκειά τε καί ἐπέραστος, ἥς πάντες ἀντέχονται, καί πάντα δρῶσιν, ὡς ἄν ταύτης μή ἀστοχῆσαι. πόσω μᾶλλον δοκεῖτε τό αὐτοφῶς, ἐξ οὗ φῶς ἅπαν φωτίζεται, ποθεινότερον; καί πόσω γλυκυτέρα ἡ αὐτοζωή, ἐξ ἧς ἅπανα ζωή ζωοῦται καί μεταδίδοται, ἐν ἧ πάντες ζῶμεν καί κινούμεθα καί ἐσμέν; οὐχ ὅλος γλυκασμός (ὁ Χριστός); οὐχ ὅλος ἐπιθυμία; οὐκ ἔστι λόγος, οὐκ ἔννοια τῆς ὑπεροχῆς τό μέτρον εἰκάζουσα· τοῦτο τό φῶς κατά πάσης τῆς φύσεως ἔχει τά νικητήρια· αὕτη ἡ ζωή, ἡ τόν κόσμον νικήσασα» (PG 96, 569B).

Λέγει δέ καί τά ἐξῆς ἐρωτοληπτικά ὁ Μακάριος Χρυσοκέφαλος, Ἀρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας στόν λόγο του στήν θεία Μεταμόρφωση: «Τί δέ ποθεινότερον τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ δόξης; οὐδέν τοῦ φωτός ἐκείνου γλυκύτερον, ἐξ οὗ φωτίζεται φωτιστική πᾶσα Ἀγγέλων τε καί ἀνθρώπων ταξιαρχία· οὐδέν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐρασμιώτερον, ἐν ἧ πάντες ζῶμεν καί κινούμεθα καί ἐσμέν· οὐδέν ἡδύτερον τῆς ἀειζώου καλλονῆς· οὐδέν τερπνότερον τῆς ἀλήκτου εὐφροσύνης· οὐδέν ποθεινότερον τῆς αἰδίου χαρᾶς, τῆς πανευπρεποῦς εὐπρέπειας, καί τῆς ἀπεράντου μακαριότητος» (Μακαρίου Χρυσοκεφάλου, Ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας, Λόγοι Πανηγυρικοί 14, ἔκδοσις Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 416).

Ι. Τό καθῆκον τῶν πιστῶν.

Γιά τό καθῆκον τῶν πιστῶν παραθέτουμε τούς λόγους τοῦ Μακαρίου Χρυσοκεφάλου Ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας εἰς τήν ἑορτήν:

«Πίστεως οὖν ἡμῖν χρεῖα· πίστεως εἰλικρινοῦς, καί βίου λάμποντος, καί παιδρῶν· καί διά τοῦτο φωτίσωμεν ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως ὡς ἔτι καιρός κατά τόν ἱερόν Ὡση· καί περιπατήσωμεν ὡς τέκνα φωτός κατά τόν θεῖον Ἀπόστολον· εὐαρεστήσωμεν ἐναντίον Κυρίου, ἐν φωτί ζώντων, καί ἐργασία τῶν αὐτοῦ προσταγμάτων, τηλαυγῆς γάρ ἡ ἐντολή Κυρίου· ἀνακαύσωμεν τήν φλόγα τῆς πρός Θεόν ἀγάπης, ἀναρριπίζοντες τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος· καί ἀνάψωμεν τό πῦρ, ὃ ὁ Χριστός ἦλθε βαλεῖν ἐπί τῆς γῆς· ἵνα τήν ἀειφανή, καί ἄδυτον αὐτοῦ λαμπρότητα κατοπτεύσωμεν».



«Γενώμεθα τοιγαροῦν ὅλοι τῆς πανηγύρεως· καί τιμήσωμεν τὴν Χριστοῦ Μεταμόρφωσιν, ἔργοις, καί λόγοις, τὴν καλλὴν ἀλλοίωσιν ἀλλοιούμενοι· ἦν ἡ δεξιὰ τοῦ ὑψίστου χαρίζεται, καί ἀπὸ δόξης τῆς τῶν ὕμνων προσαγωγῆς εἰς δόξαν μεταμορφούμενοι τῆς ἀρίστης πολιτείας· καρποφορήσωμεν τῇ ἑορτῇ τὴν τοῦ βίου εὐπρέπειαν. ρίψωμεν τὰ φαινόμενα, ὅτι πρόσκαιρα· βλέψωμεν πρὸς τὰ νοούμενα, ὅτι αἰώνια· ἀψώμεθα τῆς πρὸς ταῦτα φερούσης· καί τό περί τόν δεσπότην πυρσεύοντες φίλτρον διὰ πασῶν μὲν ὀδεύσωμεν τῶν αὐτοῦ παιδεύσεων· ἄς δὴ ποιῶν τε, καί διδάσκων ἐξέθετο· διὰ πασῶν δέ ὑμνήσωμεν τῶν μεγαλουργιῶν αὐτοῦ· ἄς δὴ καί ἀθετούμενος ἐξειργάσατο· ἀπονεκρώσωμεν τὰς φθοροποιούς τῶν ἡδονῶν ἐπιθυμίας, καί τὰς ἀπρεπεῖς τοῦ θυμοῦ κατευνάσωμεν ὑλάκας· καταφρονήσωμεν τῶν παρόντων, ὡς ρεόντων· ἐπιθυμήσωμεν τῶν μελλόντων, ὡς μενόντων· τὰ μή σαλεύόμενα τῶν κινουμένων, τὰ ἐστῶτα τῶν φευγόντων προτιμήσωμεν· καί ἴνα ἐκεῖνα κτησώμεθα, ταῦτα ἀποκτησώμεθα· βραχύς ὁ βίος· μακρὰ ἡ ἀντίδοσις· πραγματευσώμεθα τόν καιρόν· ἐκ τῆς παροικίας εἰς τὴν κατοικίαν μετασκευασώμεθα· ὠνησώμεθα τοῖς φθειρομένοις, τὰ ἀφθαρτα· τοῖς διαρρέουσι, τὰ ἀίδια· θησαυρίσωμεν ἑαυτοῖς τὴν ἐκεῖθεν λαμπρότητα· δῶμεν τι μικρόν ἐνταῦθα, ἵνα ἐκεῖ τό μείζον λάβωμεν· μᾶλλον δέ καί πάντα δῶμεν ὑπέρ τοῦ πάντα χαρισμένου, καί ἑαυτόν ὑπέρ πάντων δεδωκότος· πάντα δῶμεν Θεῷ, παρ' οὗ τὰ πάντα, ἵνα Θεόν ἀντί πάντων κερδήσωμεν· συγχωρήσωμεν, ἵνα συγχωρηθῶμεν· ἀφήσωμεν, ἵνα τύχωμεν ἀφέσεως· μηδέν ἔμπροσθεν θήσωμεν Θεοῦ, καί τῆς ἐκ Θεοῦ λαμπρότητος, ἀλλά σπουδῇ πάσῃ γενώμεθα καθαροί τῇ καρδίᾳ, καί εἰς ὄρος ἀπαθείας ἀναδράμωμεν, ὑψωθέντες ὡς ἐνόν κάτωθεν, ἵνα Χριστόν δοξαζόμενον προσβλέψωμεν, τόν κατελθόντα δι' ἡμᾶς ἄνωθεν· ἐκκαθάρωμεν τῆς ψυχῆς τό ὀπτικόν, ἵνα τῆς ὑπέρ νοῦν θεοπτίας ἀξιωθῶμεν» (ἔνθ' ἄνωτέρω σελ. 423-424).

